

Оценка на влиянието на ОСП на ЕС върху земеделските кооперации

Доц. д-р ХРАБРИН БАШЕВ

Институт по аграрна икономика – София

E-mail: hbachev@yahoo.com

Целта на настоящата статия е да оцени влиянието на ОСП (Обща селскостопанска политика) на ЕС върху земеделските кооперации в страната. Най-напред се оценява съвкупното влияние от прилагането на разнообразните инструменти на ОСП на ЕС (общ пазар, пазарна интервенция, нови стандарти, директни плащания, подпомагане от ПРСР, експортни субсидии и др.) върху икономическите резултати и доходите; производствената и управленческата ефективност; конкурентоспособността и устойчивостта на кооперативните стопанства с различни размери, специализация и географско разположение. След това се оценява специфичното влияние на основните инструменти на ОСП (директни плащания на единица площ и национални доплащания, отделните мерки от ПРСР) върху икономическите резултати и доходите; производствената и управленческата ефективност; конкурентоспособността и устойчивостта на кооперациите. По-нататък се идентифицират факторите, които биха подобрили влиянието на ОСП върху земеделските кооперации в страната. Най-накрая се правят обобщаващи изводи и препоръки по отношение на многостранните ефекти на ОСП върху земеделските кооперации от различен тип, направленията за подобряване на обществените политики и методите за оценка на ефектите от ОСП.

Изследването се базира на експертиза с водещи експерти по фермерските структури и анкета с мениджъри на „представителни“ кооперативни стопанства от различни райони на страната.

Увод

Въпросът за оценката на многостранните ефекти от прилагането на ОСП на ЕС върху земеделските стопанства, с различен юридически тип, размер, специализация и месторазположение, е един от най-актуалните в литературата и практиката (Башев, 2012 а, б; Башев, Котева и Младенова; Кировски; Котева; Почалеев; Тодорова и Почалеев; Agrosynergie).

Целта на настоящата статия е да оцени влиянието на ОСП на ЕС върху земеделските кооперации в страната. Първо се прави оценка на съвкупното влияние от прилагането на разнообразните инструменти на ОСП (общ пазар, пазарна интервенция, нови стандарти, директни плащания, подпомагане от ПРСР, експортни субсидии и др.) върху доходите; ефективността; конкурентоспособността и устойчивостта на кооперациите с различни размери, специализация и географско разположение. След това се оценява специфичното влияние на директните плащания на единица площ и националните доплащания, и мерките от ПРСР върху кооперативните стопанства. Най-накрая се идентифицират фак-

торите, които биха подобрили влиянието на ОСП върху кооперациите в страната, правят се обобщаващи изводи и препоръки.

Изследването се базира на експертиза с водещите експерти в страната и анкета с мениджъри на „представителни“ кооперативни стопанства от различни райони на страната¹. Експертната оценка се проведе в края на 2011 г. с участието на 13 от водещите експерти по въпросите на фермерските структури и политиките за развитие на земеделските стопанства. Анкетата с председатели на 28 земеделски кооперации се проведе през пролетта на 2012 г. Болшинството от анкетираните стопанства са специализирани в полски култури (64,3%), 21,4% са с растениевъдно-животновъдно направление, а останалите 14,3% са със смесено растениевъдство. Основната част от анкетираните кооперации са със среден размер за отрасъла (64,3%), 21,4% са с малки за отрасъла размери, а останалите 14,3% са с голям размер. Болшин-

¹ Авторът изказва благодарност на участвалите експерти, на Съюза на земеделските кооперации - за оказаното съдействие, и на всички ръководители на кооперации - за предоставената информация.

ството от стопанствата (71,4%) са разположени в предимно равнинни райони, 21,4% са в равнинно-планински райони, и само 7,1% в предимно планински райони. По 7,1% от анкетираните стопанства са със землища в планински райони с природни ограничения и в защитени зони и територии.

1. Оценка на цялостното влияние от прилагането на ОСП на ЕС върху земеделските кооперации

Съгласно оценките на експертите, съвкупното влияние от прилагането на различните елементи на ОСП на ЕС (общ пазар, пазарна интервенция, нови стандарти, директни плащания, подпомагане от ПРСР, експортни субсидии) върху *доходите* и *производствената ефективност* на земеделските кооперации е *добро* (фиг. 1).

От друга страна, повечето експерти смятат, че ефектът от прилагането на ОСП върху *социалната, икономическата и екологическата устойчивост* на кооперациите е *незначителен*. Също така болшинството от експертите определят като *незначителен* или *неутрален* и ефекта на ОСП върху *управленческата ефективност* на кооперациите.

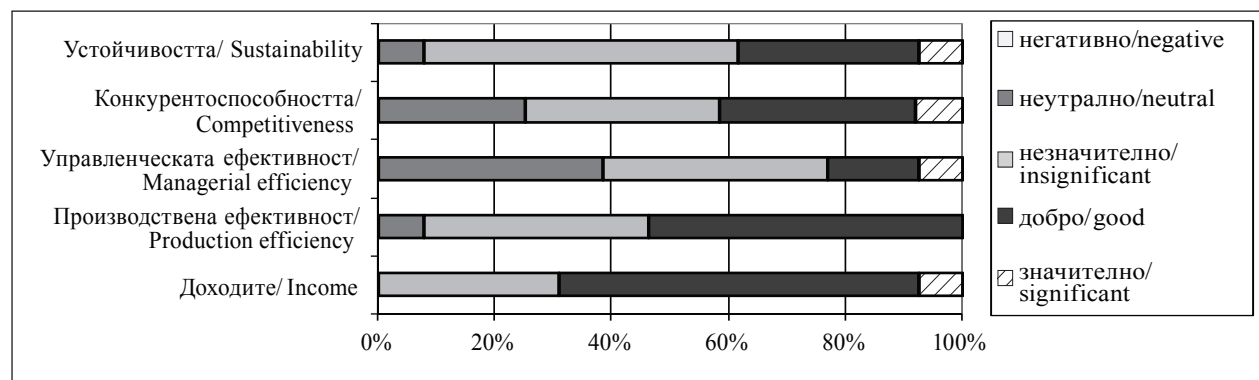
Що се отнася до влиянието на ОСП върху *конкурентоспособността* на земеделските кооперации, експертите са раздвоени в оценките си. Според малко повече от половината от тях, прилагането на различните елементи на новата политика оказва *незначително* или *неутрално* влияние върху конкурентос-

пособността на кооперативните стопанства. Заедно с това, обаче, над 38% от експертите смятат, че внедряването на инструментите на общата политика има *добър* или *значителен* съвкупен ефект по отношение на конкурентоспособността на кооперациите.

Според анкетираните **мениджъри** прилагането на различните механизми и инструменти на ОСП оказва положително влияние върху *икономическите резултати и доходите* на земеделските кооперации в страната. Болшинството от анкетираните стопанства отбелязват добър ефект на ОСП по отношение на ръста на доходите (фиг. 2). Предвид сравнително ниското равнище на доходите на болшинството от кооперациите в предприсъединителния период, може да се заключи, че въвеждането на ОСП е свързано с „чувствително” подобряване на доходите на кооперативните стопанства у нас.

Най-значителен е ефектът на ОСП върху доходите на големите по размер кооперации, стопанствата с растениевъдно-животновъдна специализация и тези, разположени в равнинно-планинските райони на страната. Именно тези кооперации в най-голяма степен се възползват от основните инструменти на ОСП за подкрепа на доходите и за модернизация на стопанствата (директни плащания на единица площ, мерки на ПРСР), защото притежават големи площи, имат висок потенциал за кандидатстване за обществена подкрепа и т. н.

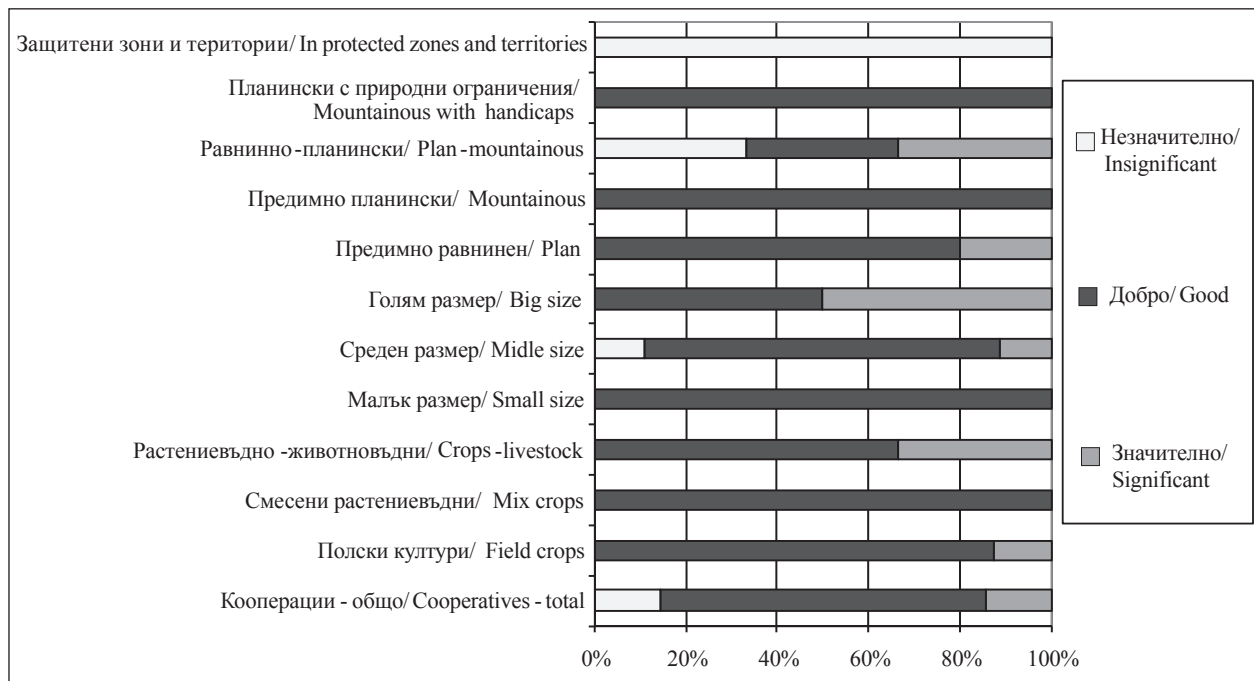
За над 14% от кооперациите, обаче, прилагането на ОСП не е свързано с особено благо-

Фиг. 1. Влияние на ОСП на ЕС върху земеделските кооперации

Fig. 1. Impact of EU CAP on agricultural cooperatives

Източник: Експертиза с водещи експерти/Source: Expertise with leading experts.

Фиг. 2. Влияние на ОСП на ЕС върху доходите на земеделските кооперации

Fig. 2. Impact of EU CAP on income of agricultural cooperatives

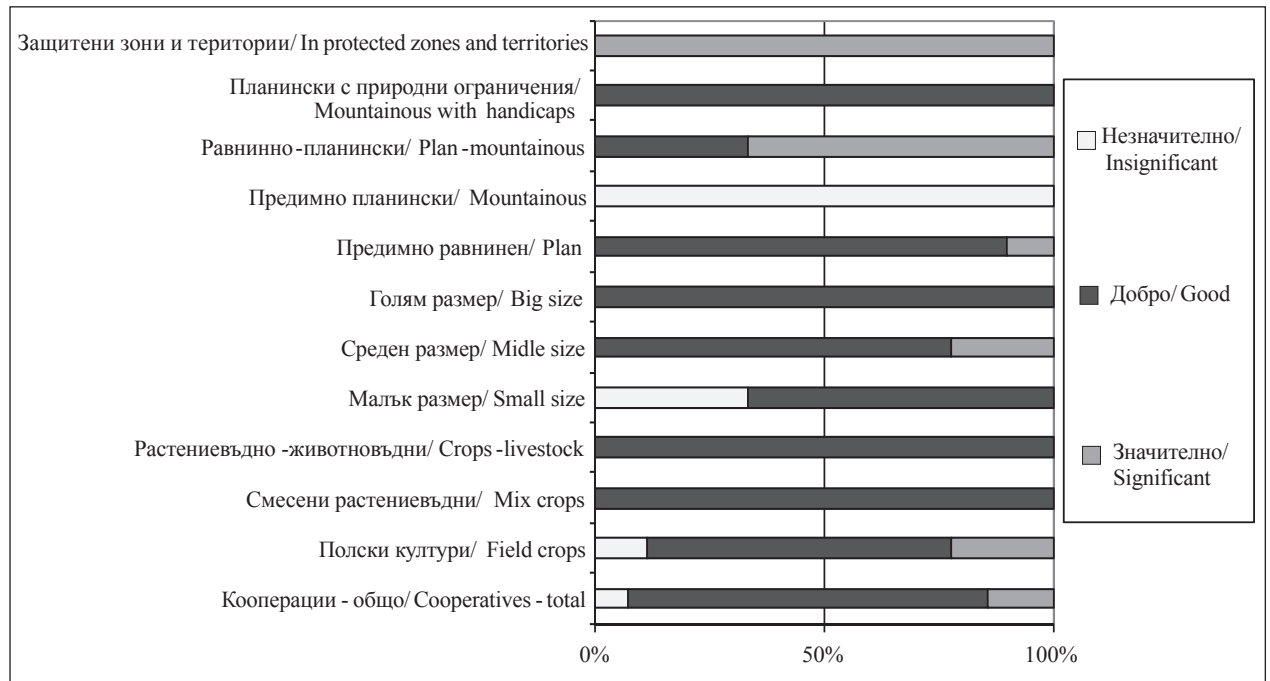
Източник: Анкета с мениджъри на земеделски кооперации/Source: Interview with cooperative managers.

приятно влияние по отношение на икономическите резултати и доходите. Най-слаб ефект върху нарастването на доходите има при част от кооперациите със средни размери, разположени в равнинно-планинските райони на страната. Всички стопанства със земища в защитени зони и територии отчитат незначителен ефект на ОСП върху техните доходи. Положителен е фактът, че за разлика от останалите типове стопанства в страната (физически лица, фирми от различен тип) нито една от анкетиранияте кооперации не посочва неутрално или негативно влияние на новата политика по отношение на икономическите резултати и доходите.

Въвеждането на различните елементи на ОСП на ЕС оказва положително влияние и върху *производствената ефективност* на земеделските кооперации. Според голямата част от анкетиранияте стопанства прилагането на ОСП е повлияло добре или значително върху производствената им ефективност (фиг. 3). За над 78% от стопанствата ефектът върху производствената резултатност е добър. Нещо повече, за немалка част от коопе-

рациите със средни размери, специализирани в полски култури, ефектът по отношение на производствената ефективност е значителен. Най-силно е благоприятното влияние на новата политика по отношение на ефективността на кооперациите, разположени в равнинно-планински и предимно равнинни райони, и стопанствата в защитени зони и територии. Тези данни показват, че голямата част от стопанствата подобряват ефективността си в процеса на прилагане на ОСП чрез прогресивна промяна на организацията и технологията, производствената структура и въвеждането на иновации, възползвайки се от новите възможности за обществена подкрепа, пазарно търсене и т. н.

От друга страна, прилагането на ОСП оказва само незначително влияние върху производствената ефективност на всяка трета от кооперациите с по-малки размери. Най-слаб е ефектът на ОСП по отношение на стопанствата, разположени в предимно планински райони и специализирани в полски култури. Предвид преобладаващото сравнително ниско равнище на ефективност на произ-

Фиг. 3. Влияние на ОСП на ЕС върху производствената ефективност на земеделските кооперации
 Fig. 3. Impact of EU CAP on production efficiency of agricultural cooperatives

Източник: Анкета с мениджъри на земеделски кооперации/Source: Interview with cooperative managers.

водството в предприсъединителния период, може да се заключи, че прилагането на ОСП не е свързано със значителен ръст в ефективността на производството на кооперативния сектор в страната.

Въвеждането на ОСП на ЕС е свързано с подобряване на конкурентните позиции на голяма част от земеделските кооперации. Според повече от 64% от анкетирания стопанства прилагането на ОСП оказва добро или значително влияние върху тяхната конкурентоспособност (фиг. 4). В най-голяма степен новата политика оказва подобряващо влияние върху конкурентоспособността на кооперациите с големи размери, специализираните в полски култури и смесено растениевъдно-животновъдство, и разположените в райони с природни ограничения, предимно равнинни и равнинно-планински райони на страната.

От друга страна, всички стопанства със земи в защитени зони и територии, всяка втора от кооперациите със смесено растениевъдство, една трета от стопанствата с малки размери и немалък дял от тези със средни разме-

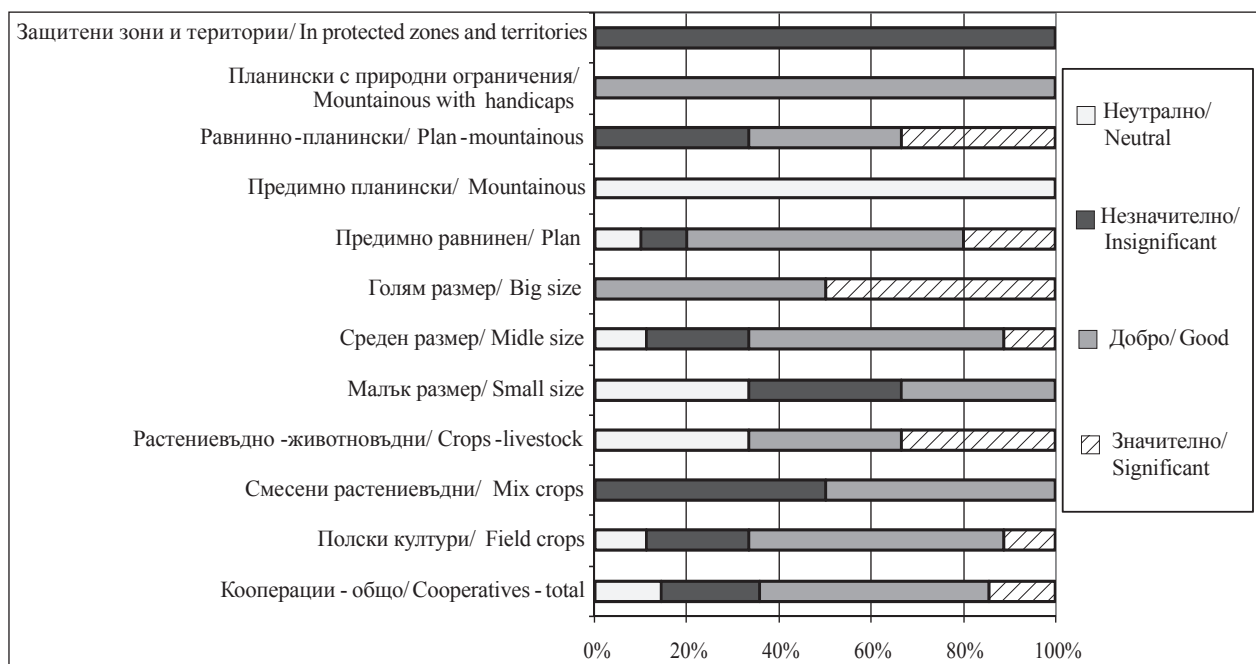
ри оценяват като незадоволително влиянието на новата политика по отношение равнището на тяхната конкурентоспособност.

Нещо повече, всяка трета от кооперациите с малки размери, предимно с растениевъдно-животновъдно направление и полски култури не констатира промяна на конкурентоспособността в резултат от прилагането на ОСП. Това се отнася изцяло за стопанствата в планинските райони на страната и част от кооперациите в равнините райони. Следователно инструментите на ОСП не повишават достатъчно адаптивните способности на тези групи стопанства към новите изисквания на пазарната и институционалната среда (засилена конкуренция, нови стандарти за продуктивност, качество, опазване на околната среда, безопасност на храните и др.).

Предвид сравнително ниското равнище на конкурентоспособност на кооперациите в предприсъединителния период, може да се заключи, че прилаганите механизми на новата политика не водят до подобряване на конкурентните позиции на немалка част от кооперативните стопанства в страната.

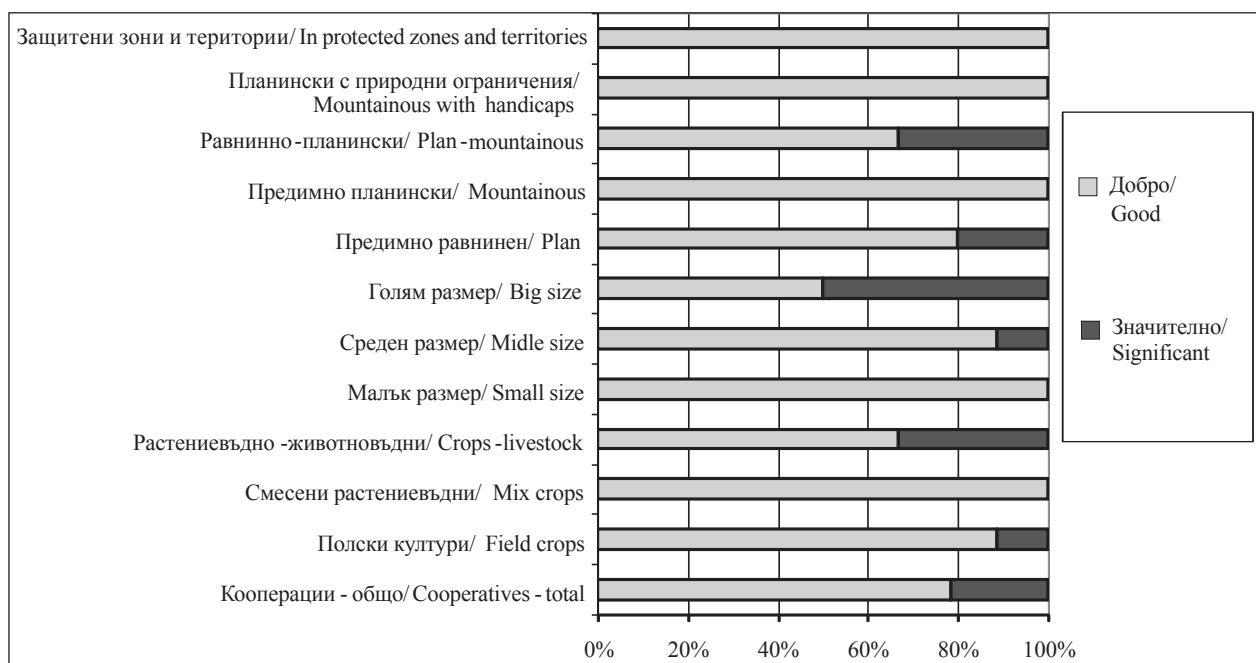
Прилагането на ОСП е свързано и с повишаване на социално-икономическата устойчивост на кооперативните стопанства. Всички анкетираните кооперации отбелязват добър или значителен ефект на ОСП по от-

ношение подобряване на социалната и икономическата им устойчивост (фиг. 5). Нещо повече, приносът на ОСП върху социално-икономическата устойчивост е значителен за всяко второ от стопанствата с големи размери

Фиг. 4. Влияние на ОСП на ЕС върху конкурентоспособността на земеделските кооперации
 Fig. 4. Impact of EU CAP on competitiveness of agricultural cooperatives

Източник: Анкета с мениджъри на земеделски кооперации/Source: Interview with cooperative managers.

Фиг. 5. Влияние на ОСП на ЕС върху социално-икономическата устойчивост на земеделските кооперации
 Fig. 5. Impact of EU CAP on social-economic sustainability of agricultural cooperatives

Източник: Анкета с мениджъри на земеделски кооперации/Source: Interview with cooperative managers.

и за част от кооперациите със средни размери, стопанствата със специализация в растениевъдно-животновъдство и полски култури, и тези, разположени в равнинно-планински и предимно равнинни райони на страната.

Що се отнася до влиянието на ОСП върху екологическата устойчивост на кооперациите, то е много различно за отделните видове стопанства. Добър ефект на ОСП по отношение подобряване на екологическата устойчивост се усеща при всички от кооперациите със смесено растениевъдство и стопанствата, разположени в планински райони и планински райони с природни ограничения, и от основната част от кооперациите с малки размери и всяка втора от тези с големи размери (фиг. 6). Нещо повече, благоприятното влияние на ОСП върху екологическите аспекти от дейността е значително за всяко трето стопанство в равнинно-планинските райони и за част от тези в равнинните райони, всички от тях със средни размери и специализирани в полските култури.

За останалата немалка част от кооперациите, обаче, влиянието на ОСП по отношение на екологическата им устойчивост е оценено като незначително. Нито едно от анкетираните стопанства не отбелязва неутрално или негативно влияние на новата политика по отношение на дейността за опазването на околната среда. Следователно, въведените с ОСП нови екостандарти и ограничения, и мерки

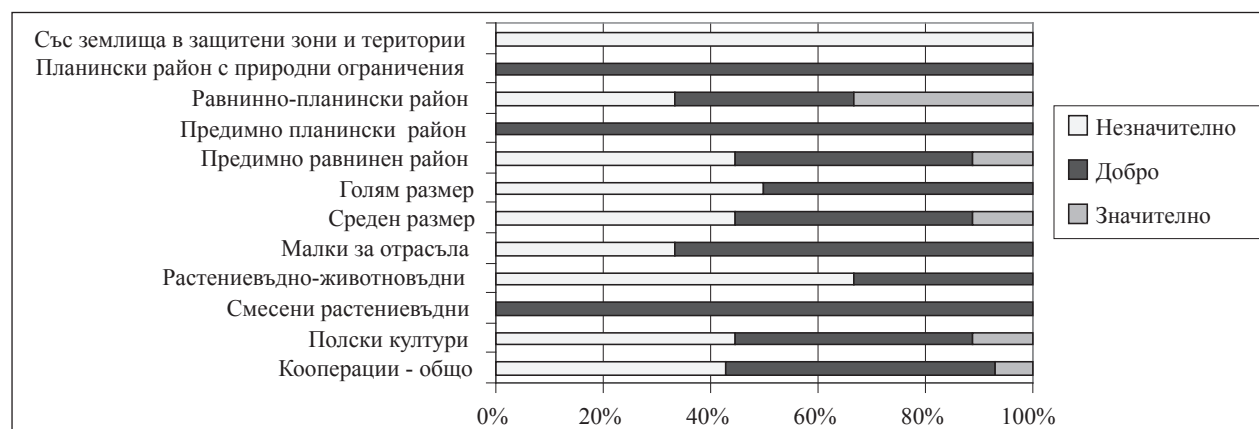
за подкрепа на екодействието на стопанствата водят до цялостно подобряване на опазването на околната среда в кооперативния сектор на земеделието.

2. Динамика на основните показатели на кооперациите в сравнение с периода преди прилагане на ОСП на ЕС

Прилагането на ОСП в страната е свързано с прогресивна динамика на кооперативните стопанства. Голям дял от анкетираните кооперации отбелязват повишаване на равнището на част от основните показатели в настоящия момент, в сравнение с нивото им в периода преди прилагане на ОСП на ЕС (до края на 2006 г.).

Например по-високо или значително по-високо е равнището на общите приходи, разходи, инвестиции, печалба, производителност на труда, ефективност на производството и управлението, конкурентоспособност и социално-икономическа устойчивост на болшинството от анкетираните стопанства (фиг. 7). Също така голямата част от кооперациите имат подобрен достъп до обществено подпомагане и повишен размер на субсидиите за подкрепа на продукцията, доходите и инвестициите. Заедно с това 6 от 10 стопанства са с по-ниска обща задлъжнялост, в сравнение с предприєдинителния период.

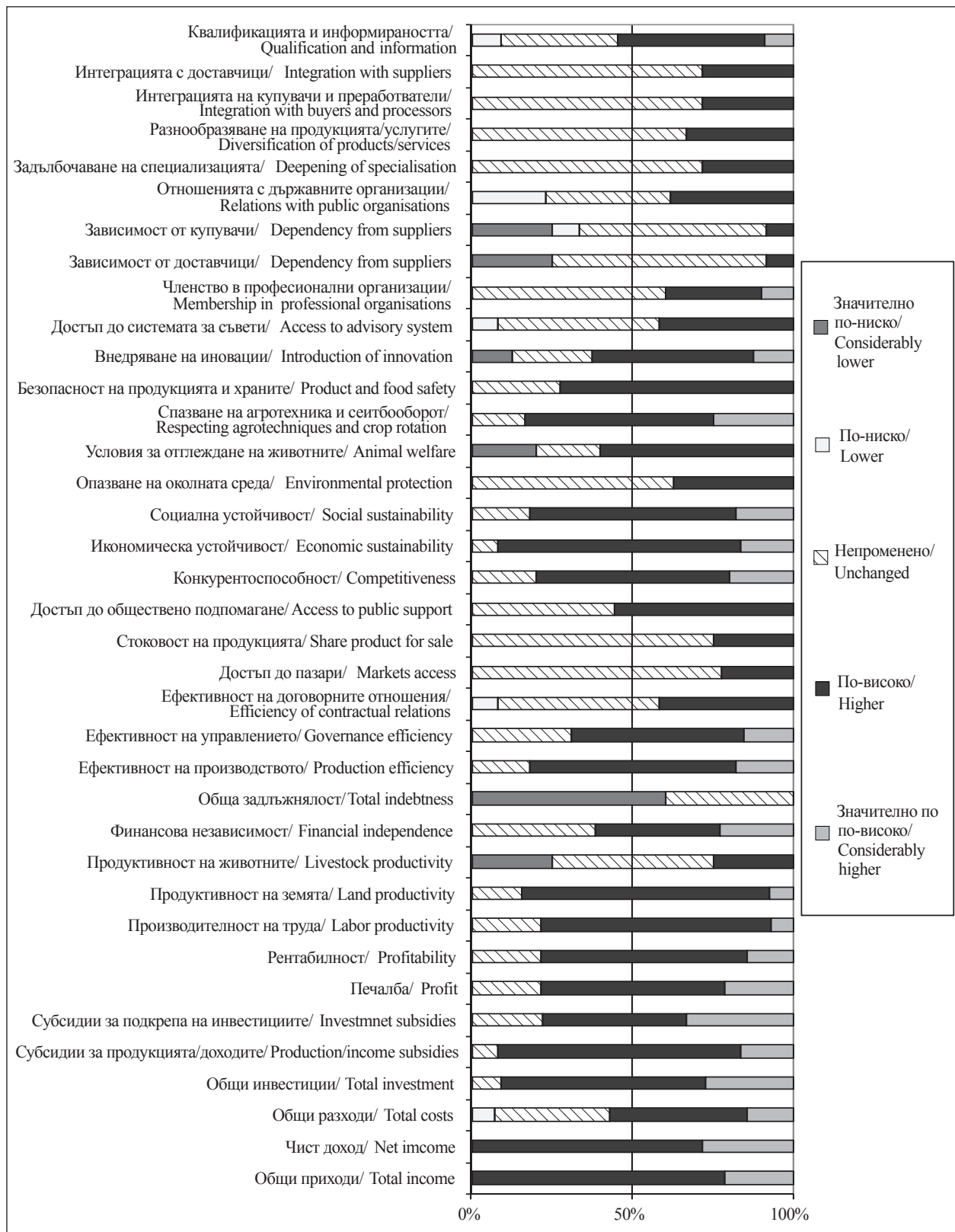
Нещо повече, по-голяма част от кооперациите имат и подобрена агротехника и сеит-

Фиг. 6. Влияние на ОСП на ЕС върху екологическата устойчивост на земеделските кооперации
 Fig. 6. Impact of EU CAP on environmental sustainability of agricultural cooperatives

Източник: Анкета с мениджъри на земеделски кооперации/Source: Interview with cooperative managers.

Фиг. 7. Равнище на основните показатели на земеделските кооперации, в сравнение с равнището им в периода преди прилагане на ОСП на ЕС

Fig. 7. Level of cooperatives major indicators comparing to level before EU CAP implementation

Източник: Анкета с мениджъри на земеделски кооперации/Source: Interview with cooperative managers.

бооборот, условия за отглеждане на животните, а така също повишена безопасност на продукцията и храните, иновационна дейност, квалификация и информираност, в сравнение с периода преди прилагане на ОСП. Една четвърт от стопанствата посочват и значително занижена зависимост от външни доставчици и купувачи.

Всичко това е пряк или косвен резултат на благоприятно въздействие от различните механизми на ОСП върху основните аспекти от дейността на болшинството от стопанствата.

Заедно с това, обаче, основната част от кооперациите посочват липсата на промяна в равнището на продуктивност на животните, стокостта и разнообразяването на продукцията и услугите си, задълбочаването на специализацията си, достъпът до пазари, опазването на околната среда, ефективността на договорните си отношения, интеграцията и зависимостта си от доставчици и купувачи, участието в професионални организации, достъпът до системата за съвети в земеделието. Нещо повече, голям дял от стопанствата не отчитат промяна на рентабилността си, ефективността на производството и управлението си, внедряването на иновации, общата си задължнялост и финансова независимост, конкурентоспособността и устойчивостта си, квалификацията и информираността си, достъпът до обществено подпомагане, в сравнение с предприєдинителния период.

Следователно прилагането на различните инструменти на ОСП не води до прогресивна промяна в основните показатели за немалка част от земеделските кооперации. Това се дължи или на липса на положителен ефект от ОСП върху част от стопанствата (например липса на ефективно обществено подпомагане), или на неутрализиращ ефект на ОСП на други негативни фактори, които биха влошили още повече състоянието на стопанствата (при липса на съществуващите, компенсиращи негативните тенденции, инструменти на ОСП).

За немалка част от кооперациите настоящето равнище на основни показатели е пониско или значително по-ниско, в сравнение с

нивото им преди внедряване на ОСП. Например немалка част от тях са с влошени отношения с държавните организации и неефективни договорни отношения, понижена продуктивност и лоши условия за отглеждане на животните, по-лошо внедряване на иновации, информираност и квалификация, труден достъп до системата за съвети в земеделието.

Всичко това показва, че прилагането на ОСП е свързано с влошаване на основните показатели за голяма част от кооперативните стопанства. Дължи се или на отрицателния ефект на ОСП върху част от кооперациите, или на липсата на ефективни механизми за подпомагане на адаптацията на стопанствата и за компенсиране на въздействието на други негативни фактори (например конкуренция със силно субсидирани вносни продукти на вътрешния и международни пазари, високи лихви на банковите кредити, голяма флукутация на пазарните цени и др.). Това налага да се подобри прилагането на ОСП чрез усъвършенстване на управлението на обществените програми, промяна в дизайна и/или бенефициентите на определени инструменти на ОСП и т. н., или да се преосмислят и реформират отделните механизми, или политиката като цяло.

3. Влияние на основните инструменти за обществена подкрепа върху земеделските кооперации

Ефекти от директните плащания на единица площ и националните доплащания

Според болшинството от експертите ефектът на директните плащания на единица площ от ЕС и националните доплащания върху *икономическите резултати и доходите* на земеделските кооперации е *добър* (фиг. 8). Нещо повече, около 31% от тях определят влиянието на тези плащания като *значително*.

От друга страна, експертите не са единодушни по отношение на влиянието на директните плащания върху ефективността, конкурентоспособността и устойчивостта на кооперациите. Повечето от тях смятат, че ефек-

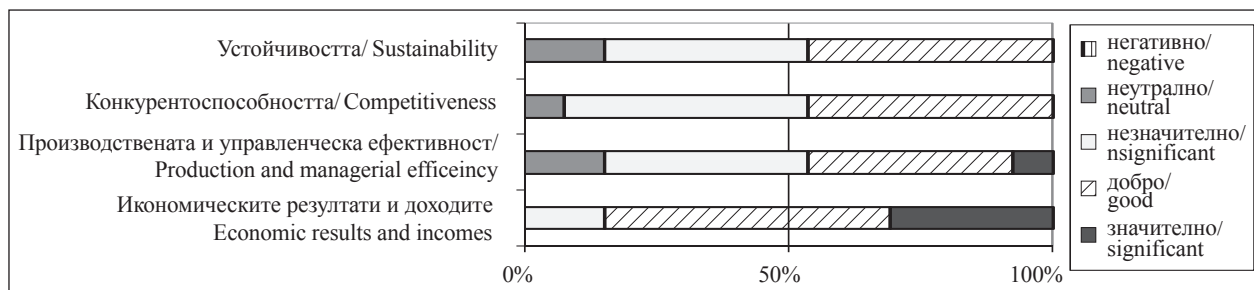

тът е *незначителен* или *неутрален*. Въпреки това, над 46% оценяват ефекта от директните плащания върху *производствената и управленческата ефективност, конкурентоспособността, социалната, икономическата и екологическата устойчивост* на кооперациите като *добър*.

Всички анкетирани кооперации получават директни плащания на единица площ и/или национални доплащания. Всички **менеджъри** отбелязват някакъв положителен ефект от тези плащания върху развитието на стопанствата. Болшинството от тях оценяват като добро или значително влиянието на тези плащания върху икономическите резултати и доходите, производствената и уп-

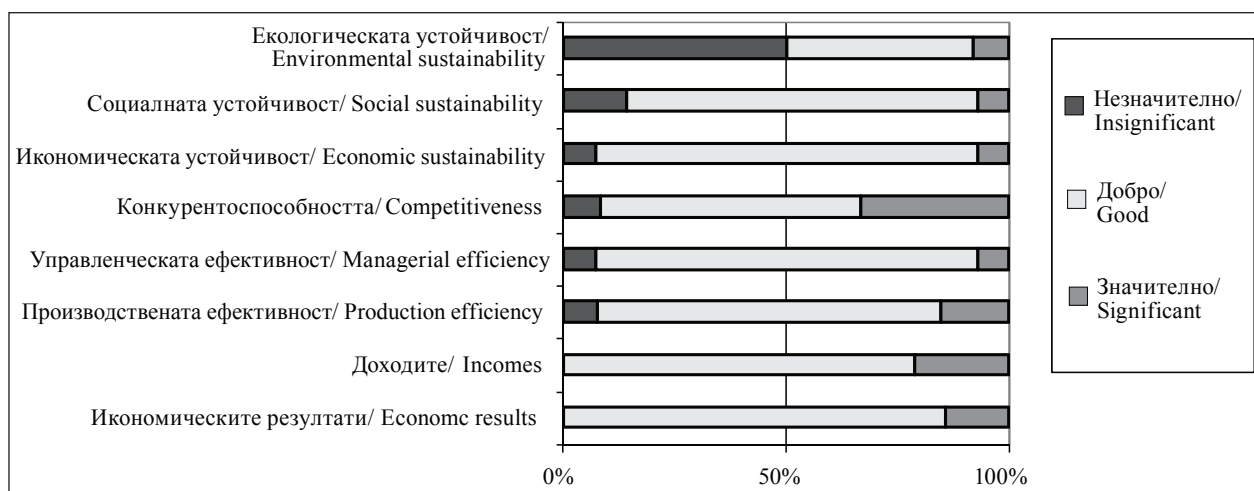
равленческата ефективност, конкурентоспособността, социално-икономическата устойчивост на своите стопанства (фиг. 9). Според сравнително голяма част от кооперациите ефектът на тези инструменти за повишаване на доходите и конкурентоспособността е значителен.

За малка част от анкетираните стопанства влиянието на този тип плащания е незначително по отношение подобряване на ефективността, конкурентоспособността и социално-икономическата устойчивост. Що се отнася до ефекта върху екологическата устойчивост на кооперациите, той е определен като незначителен от половината от анкетираните стопанства.

Фиг. 8. Влияние на директните плащания на единица площ и националните доплащания върху доходите, ефективността, конкурентоспособността и устойчивостта на кооперациите
 Fig. 8. Impact of direct payments and national top-ups on income, efficiency, competitiveness and sustainability of agricultural cooperatives

Източник: Експертиза с водещи експерти/Source: Expertise with leading experts.

Фиг. 9. Влияние на директните плащания на единица площ и националните доплащания върху земеделските кооперации

Fig. 9. Impact of direct payments and national top-ups on agricultural cooperatives

Източник: Анкета с мениджъри на земеделски кооперации/Source: Interview with cooperative managers.

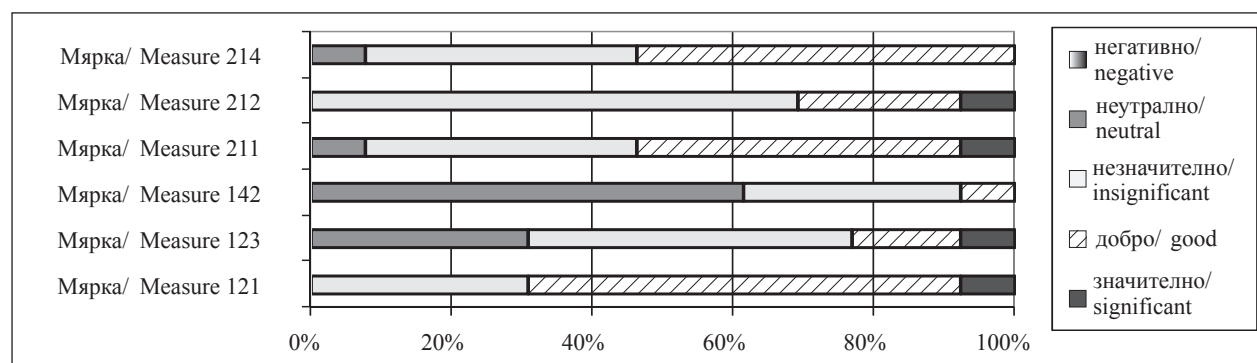
Ефекти от помощите по мерките от Националния стратегически план за развитие на земеделието и селските райони

Според експертите, досегашното изпълнение на индивидуалните мерки от Националния стратегически план за развитие на земеделието и селските райони (НПРЗСР) има нееднакъв ефект върху земеделските кооперации в страната. Според основната част от тях, влиянието на помощите за „Модернизация на земеделски стопанства” (Мярка 121) върху земеделските кооперации е *добро* (фиг. 10). Също така, болшинството от експертите оценяват като *добро* или *значително* влиянието върху кооперациите от „Плащанията за природни ограничения на фермери в планински райони” (Мярка 211). Повече от половината от експертите смятат, че е *добър* и ефектът върху кооперациите от „Агроекологичните плащания” по Мярка 214.

Що се отнася за ефекта върху земеделските кооперации от „Плащанията за природни ограничения на фермери в райони различни от планинските” (Мярка 212), той е оценен като *незначителен* от мнозинството експерти. Повечето експерти са на мнение, че помощите, свързани със „Създаване на организации на производители” (Мярка 142), нямат ефект върху земеделските кооперации, а влиянието на помощите по мярката „Добавяне на стойност към земеделски и горски продукти” (Мярка 123) е *незначително* или *неутрално* по отношение на кооперациите.

Само част от анкетираните кооперации са били подпомагани или се подпомагат с някоя или няколко от мерките на ПРСР. Делът на стопанствата, подпомагани с различните мерки на ПРСР е различен. Най-много участници има по мерките: М 111 „Професионално обучение, информационни дейности и разпространение на научни знания” (половината от стопанствата); М 121 „Модернизирани на земеделските стопанства” (71,4%); М 122 „Подобряване на икономическата стойност на горите”; М 214 „Агроекологични плащания”; М 321 „Основни услуги за икономиката и населението в селските райони”; М 411 - 13/31 „Управление на МИГ, придобиване на умения и постигане на обществена активност на съответната територия” (по 21,4%). Обхватът на анкетираните кооперации в останалите мерки от ПРСР е 14,3%, с изключение на Мярка 112 „Създаване на стопанства на млади фермери” (тук 7,1% не отбелязват никакво подпомагане или ефект).

Участието на кооперациите в различните мерки на ПРСР е с различен ефект. Според **мениджърите** мерките, които са оказали най-силно влияние върху подпомаганите стопанства, са М 121, М 141, М 223, М 214, М 121, М 122 и М 142 (фиг. 11). Също така добро е влиянието върху голяма част от кооперации при участието им в мерките: М 111, М 122, М 123, М 141 и М 112. Най-незначителен е положителният резултат за включените в мерките - М 111, М 112, М 122, М 123, М 321 и М 322. Подпомаганите кооперации с останали-

Фиг. 10. Влияние на помощите по мерките от НПРЗСР върху земеделските кооперации
Fig. 10. Impact of NPARD measures on agricultural cooperatives

Източник: Експертиза с водещи експерти/Source: Expertise with leading experts.

те мерки от ПРСР не отчитат никакъв положителен ефект върху своите стопанства.

4. Фактори за подобряване влиянието на ОСП на ЕС върху земеделските кооперации

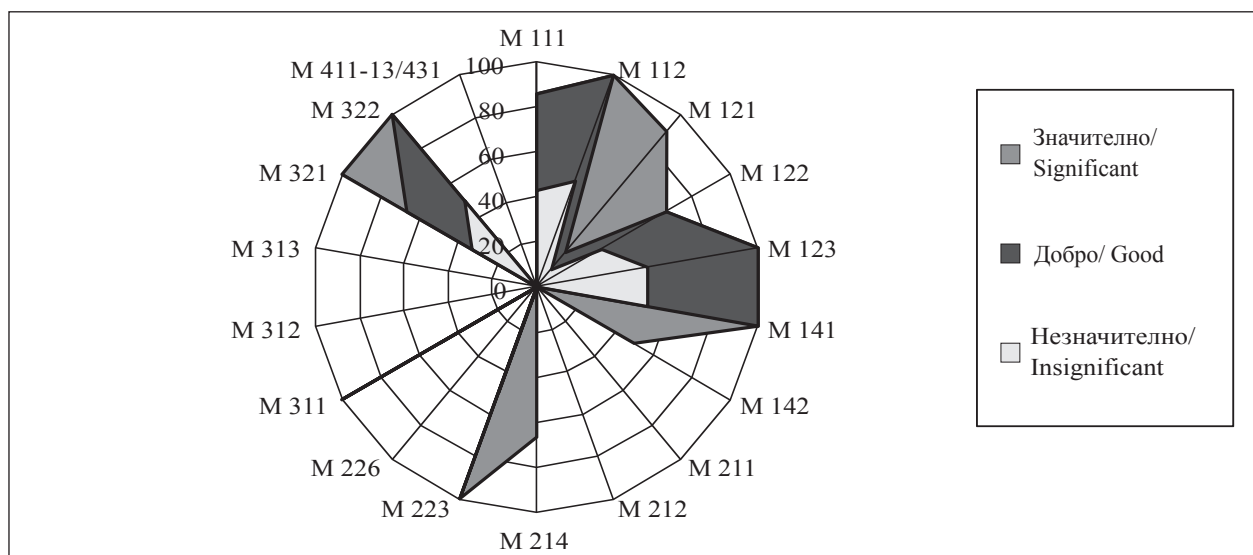
Експертите оцениха значимостта на различните фактори, които биха довели до подобряване на влиянието на ОСП върху стопанствата в нашата страна. Те са в голяма степен единодушни, че най-значимите фактори за подобряване на ефектите на ОСП върху стопанствата са: „подобряване на управлението в държавните органи, прилагащи ОСП“; „диференциранена подкрепата, в зависимост от специализацията на стопанствата“; „гарантиране на прозрачност в разпределението на субсидиите“; „подобряване на пазарната инфраструктура“; „радикална реформа на ОСП на ЕС“ (Башев, 2012 а).

Болшинството от експертите, също така, смятат, че силно значими фактори за повишаване влиянието на ОСП върху стопанствата са: „асоциирането на земеделските производители“; „опростяването на процедурите за стопанствата, свързани с получаване на подпомагане по ОСП“; „подобряване на държавното санкциониране на законите, стандартите и договорите“. Повече от полови-

ната експерти оценяват като фактори с голяма значимост: „преразпределение на средствата между отделните мерки на ПРСР“; „диференциране на подкрепата, в зависимост от размера на фермите“; „производственото реструктуриране на стопанствата“; „намаляване на разходите на стопанствата, свързани с прилагането на изискванията на ОСП“; „повишаване ефективността на научните изследвания“; „подобряване дейността на системата за съвети“; „приключване на икономическата криза в Европейския съюз“.

Заедно с това мнозинството от експертите оценяват „повишаване на националните доплащания“, „повишаване на подкрепата от Първи стълб на ПРСР“, „подобряване дейността на местните органи на управление“, „подобряване на оценките за многостранните ефекти на ОСП“, като средно значими фактори за подобряване влиянието на ОСП върху нашите стопанства. От друга страна, единствено „диференциране на подкрепата, в зависимост от юридическия тип на стопанствата“ е определено като незначителен фактор за повишаване влиянието на ОСП върху стопанствата.

По отношение на останалите фактори няма единодушие сред експертите за степента на

Фиг. 11. Влияние на помощите по мерките от ПРСР върху земеделските кооперации

Fig. 11. Impact of NPARD measures on agricultural cooperatives

Източник: Анкета с мениджъри на земеделски кооперации/Source: Interview with cooperative managers.

тяхната значимост. Очевидно е, обаче, че „запазването непроменени елементите на ОСП в бъдеще” е оценено като фактор с незначителна или средна значимост. Заедно с това, „повишаване на директните плащания на единица площ”, „повишаване на подкрепата от Втори стълб на ПРСР”, „подобряване на инициативите на стопанствата”, „реформиране на нормативната уредба в нашата страна”, „повишаване ефективността на Европейските институции”, „приключване на икономическата криза в страната” са по скоро фактори със средна и силна значимост по отношение подобряване влиянието на ОСП върху стопанствата.

Според болшинството мениджъри на анкетираните кооперации, най-значимите фактори, които биха довели до подобряване на влиянието на ОСП на ЕС върху техните стопанства, са: „повишаване на директните плащания на единица площ и на националните доплащания”; „гарантиране на прозрачност в разпределението на субсидиите”; „асоцирането на земеделските производители”; „преразпределение на средствата между отделните мерки на ПРСР”; „реформиране на нормативната уредба в нашата страна”; „изучаване и прилагане на чуждестранния опит” (фиг. 12).

Голяма част от мениджърите смятат, че „подобряване на управлението в държавните органи, прилагащи ОСП”, „опростяване на процедурите за стопанствата, свързани с получаване на подпомагане по ОСП”, „повишаване на подкрепата от Първи стълб на ПРСР (Мерки 111-142)”, „диференциране на подкрепата, в зависимост от специализацията на стопанствата”, „намаляване на разходите на стопанствата, свързани с прилагане на изискванията на ОСП”, „опростяване на процедурите за стопанствата, свързани с получаване на подпомагане по ОСП”, „радикална реформа на ОСП на ЕС” са силно значими фактори за подобряване влиянието на ОСП върху техните стопанствата.

От друга страна, за много от кооперациите „повишаване на подкрепата от Втори стълб (Мерки 211-226) и Трети стълб (Мерки 311-

322) на ПРСР”, „подобряване и диверсифициране на дейността на професионалните организации” и „приключване на икономическата криза в ЕС” са незначителни фактори за повишаване влиянието на ОСП върху стопанствата.

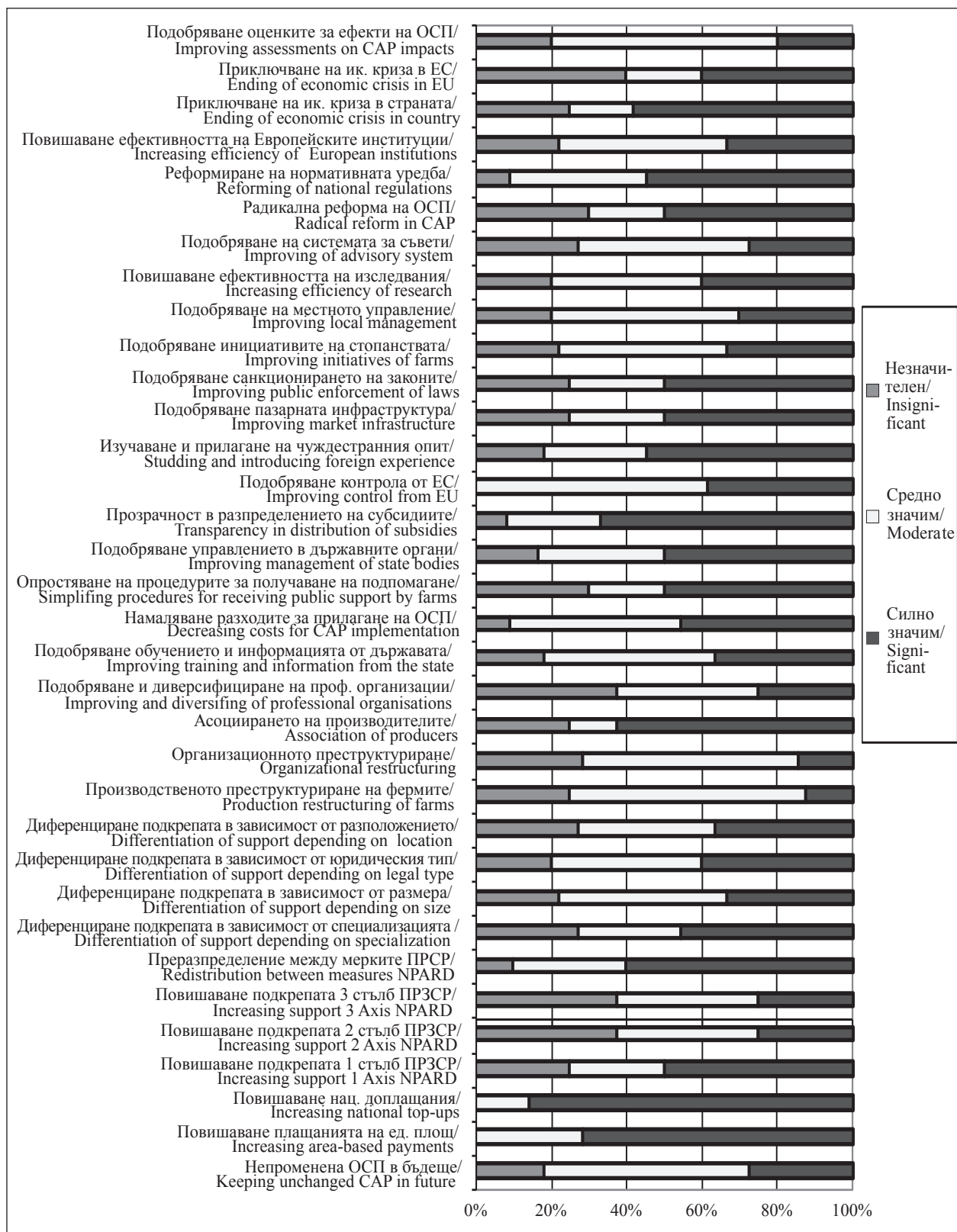
Изводи и препоръки

От проведената експертиза с водещи експерти и анкетата с мениджъри на земеделски кооперации могат да се направят обобщаващи изводи в следните направления:

- По отношение на ефектите на ОСП. Прилагането на разнообразните инструменти на ОСП в страната оказва различно влияние върху кооперациите с различна специализация, размери и географско разположение. ОСП има цялостен позитивен ефект върху кооперациите с големи размери, стопанствата, специализирани в полски култури и растениевъдно-животновъдство, и тези, разположени в равнинните и равнинно-планинските райони на страната. Цялостното влияние на ОСП върху голямата част от останалите кооперативни стопанства е предимно незначително или неутрално.

Отделните елементи на ОСП също така оказват нееднакво влияние върху различните категории кооперации. Като цяло, директните плащания на единица площ и националните доплащания оказват положително влияние върху болшинството от стопанствата. Земеделските кооперации се подпомагат предимно чрез мерките: М 121 „Модернизиране на земеделските стопанства” и М 111 „Професионално обучение, информационни дейности и разпространение на научни знания” от ПРСР. Мерките, които оказват най-силно влияние върху подпомаганите стопанства са: „Модернизиране на земеделските стопанства” (М 121); „Първоначално залесяване на неземеделски земи” (М 223); „Агроекологични плащания” (М 214); „Подобряване на икономическата стойност на горите” (М 122).

- По отношение на усъвършенстване на политиките. Първо основно направление е подобряването на общото публично управление и управлението на обществените програ-

Фиг. 12. Фактори, които биха довели до подобряване влиянието на ОСП на ЕС върху земеделските кооперации

Fig. 12. Factors which could improve EU CAP impact on agricultural cooperatives

Източник: Анкета с мениджъри на земеделски кооперации/Source: Interview with cooperative managers.

ми за подпомагане на селското стопанство – подобряване на управлението в държавните органи; гарантиране на прозрачност в разпределението на субсидиите; подобряване на пазарната инфраструктура; опростяване на процедурите за стопанствата, свързани с получаване на подпомагане по ОСП; подобряване на държавното санкциониране на законите, стандартите и договорите; приключване на икономическата криза в страната и Европейския съюз.

Второ основно направление е усъвършенстването на инструментите на самата аграрна политика - радикална реформа на ОСП на ЕС; реформиране на нормативната уредба в нашата страна; диференциране на подкрепата, в зависимост от специализацията на стопанствата; повишаване на националните доплащания; повишаване на директните плащания на единица площ; преразпределение на средствата между мерките на ПРСР; повишаване на подкрепата от Първи стълб и др.

Трето основно направление е подобряването на обучението, информираността, инициативите и асоциирането на стопанствата, което изисква съвместни действия на стопанствата, професионалните организации и държавните органи – обучение, информация, обмяна на опит, демонстрации, ефективни обществени програми за подпомагане на асоциирането на производителите, за подкрепа на предприемачите, за застраховане срещу различните рискове и т. н.

• *По отношение на подхода за оценка.* Предвид адекватността на предоставената информация (директно от стопанствата), анкетният метод дава възможност за сравнително точно определяне на въздействието на ОСП и на отделните й елементи върху различните аспекти от развитието на кооперациите. Увеличаването на броя на анкетиранияте ферми елиминира вероятните грешки в оценките на мениджърите, достоверността на информацията, нетипичните примери и др. Следователно е необходимо в бъдещите оценки на влиянието на ОСП да се включат повече стопанства, за да може по-точно да се определят ефектите върху кооперациите с

различна специализация, размери и географско разположение.

Независимо от предимствата на този метод, обаче, е невъзможно да се направи статистически представително изследване за страната, като цяло, поради многочислеността и голямото разнообразие на стопанствата, липсата на средства и интерес от държавни и професионални организации. Освен това, анкетата дава представа единствено за текущото състояние на съществуващите и анкетирани стопанства. Например той не отчита отрицателните ефекти на ОСП върху многобройните фалиралаи и прекратили дейност стопанства в последните години. Също така динамиката на общата задлъжнялост на стопанствата може да е резултат от „положителен” ефект на ОСП по отношение на инвестиционната активност на стопанствата (увеличени възможности и потребности за инвестиции) или последица от влошаващо се финансово състояние на фермите.

Проведената експертиза с водещите експерти дава възможност да се направи всеобхватна оценка на реалните ефекти от прилагането на ОСП на ЕС върху земеделските стопанства в нашата страна. Тя дава възможност: да се оценят многообразните ефекти върху различни аспекти от дейността на стопанствата в сравнително краткия период на ефективно прилагане на ОСП; да се открият тенденциите и оцени дългосрочното влияние (перспективата) на прилагането на различните инструменти на ОСП; да се елиминира въздействието на други, свързани или несвързани, фактори върху динамиката на стопанствата и др.

Експертните оценки по отделните въпроси нямат еднаква значимост. При една част от въпросите има голямо единомислие на експертите и получените оценки са достатъчно надеждни за правене на категорични изводи. При друга част от въпросите, оценките на експертите са противоречиви или силно разслоени. В тези случаи е невъзможно да се направят категорични изводи за ефектите от ОСП върху стопанствата. Често е много трудно да се отдели самостоятелното влия-

ние на определен елемент на политиката върху отделна характеристика на стопанствата. Например най-често динамиката на стопанствата е не частен резултат на отделна мярка от ПРСР, а съвкупен резултат от прилагането на множество мерки. Освен това еволюцията на доходите, ефективността, конкурентоспособността и устойчивостта на стопанствата най-често са обусловени от други неотчетени фактори като цикъл в живота на фермата, демографски и регионални особености и др.

Въпреки тези недостатъци, експертизата намира широко приложение за оценка на влиянието на ОСП в страните на ЕС, поради липсата на достатъчно първична информация, невъзможност за широкопредставителни анкети със стопанствата от различен вид, несъвършени методи за обработка на информацията, практически трудности, свързани с оценката на многостранните ефекти на политиките и др. Това налага самостоятелното и/или комбинирано използване на експертните оценки и в следващите етапи на изследователската работа за оценка на ефектите на ОСП.

ЛИТЕРАТУРА

Башев, Х. 2012 а. Оценка на ефектите от прилагане на ОСП на ЕС върху земеделските стопанства. Икономика и управление на селското стопанство, бр. 1, с. 14-29

Башев, Х. 2012 б. Влияние на ОСП на ЕС върху земеделските стопанства в страната. Икономика и управление на селското стопанство, бр. 6.

Башев, Х., Н. Котева, М. Младенова. 2012. Анализ и оценка на ефекта от прилагане на ОСП на ЕС върху земеделските стопанства. ИАИ, София.

Кировски, П. 2012. Анализ и оценка на ефектите от прилагане на ОСП на ЕС върху развитието на българското овощарство. Икономика и управление на селското стопанство, бр. 6.

Котева, Н. 2011. Анализ на влиянието на директните плащания върху доходите на земеделските стопанства. Икономика и управление на селското стопанство, бр. 4.

Почалеев, П. 2012. Директните плащания и влиянието им върху доходите на земеделските производители след присъединяването на България към ЕС. Икономика и управление на

селското стопанство, бр. 5.

Тодорова, С. и П. Почалеев. 2012. Състояние и проблеми на българските земеделски стопанства и оценка на тяхната икономическа ефективност в условията и изискванията наложени от ОСП на ЕС. Икономика и управление на селското стопанство, бр. 6.

Agrosynergie. 2011. Evaluation of income effects of direct support, Final Report, May 2011, http://ec.europa.eu/agriculture/eval/reports/income/fulltext_en.pdf

Assessment of Impacts of EU CAP on Agricultural Cooperatives in Bulgaria

H. BACHEV

Institute of Agricultural Economics – Sofia

(Summary)

The goal of this paper is to assess the impact of EU CAP on agricultural cooperatives in Bulgaria. First, an assessment is made on the overall impacts from implementation of different instruments of EU CAP (common markets, market intervention, new standards, direct payments, support through the measures of National Plan for Agrarian and Rural Development, export subsidies etc.) on economic results and incomes, production and managerial efficiency, competitiveness, and sustainability of cooperative farms with different size, specialization and geographical location. Next, an assessment is made on the specific impacts of major instruments of CAP (such as area based direct payments and national top-ups, individual measures of NPARD) on economic results and income, production and governance efficiency, competitiveness, and sustainability of cooperatives. Third, factors for improvement of CAP impact on agricultural cooperatives in the country are identified. Finally, overall conclusions and recommendations are suggested concerning multiple impacts of CAP on cooperatives of different type, directions for improvement of public policies, and methods for evaluation of CAP effects. This study is based on expertise with leading national experts on farm structures and interviews with the managers of “representative” cooperative farms from different regions of the country.

Key words: effects of EU CAP, economic results, income, efficiency, competitiveness, sustainability of cooperatives, factors of CAP, agrarian policies, Bulgaria

Статията е постъпила в редакцията на 23.I.2013 г.